

Enhetsskolan – förslag och försök

”Skolans främsta uppgift blir att fostra demokratiska människor.” Med dessa ord angav 1946 års skolkommission huvudmålet för den nya skola man ville skapa. Demokratisk fostran fick inte tydas som likriktning. Den måste i stället innebära att varje individs personlighetsutveckling främjades. Häri ingick att utveckla självständighet och ett kritiskt sinnelag. Detta skulle förenas med förmågan att samarbeta. Kommissionens ideal för skolans fostran sammanfattades i följande optimistiska appell: *Den demokratiska skolans uppgift är således att utveckla fria människor för vilka samarbete är ett behov och en glädje.*

Kriget var slut. Samlingsregeringen hade efterträtt av en socialdemokratisk regering, även den under Per Albin Hanssons ledning. Ecklesiastikminister var Tage Erlander. Denne tillsatte den nya skolutredningen med uppgiften att på grundval av den tidigare utredningens betänkanden – ett omfattande material på 20 volymer och över 4 000 sidor – utforma förslag om framtidens skola. Direktiven var kortfattade och vaga. Men i bakgrunden fanns riktlinjer för en ny skola, framlagda dels i Arbetsrörelsens efterkrigsprogram, dels av en kommitté inom det socialdemokratiska partiet. I båda fallen hade Alva Myrdal hållit i pennan.

Socialdemokraterna hade vid denna tid en stark ställning i riksdagen. De fick vid valet till andra kammaren 1944 50 procent av rösterna och kunde i skolfrågan stödja sig på kommunisterna med 6,5 procent, tillsammans 130 av kammarens 230 ledamöter. Denna politiska dominans avspeglades

i kommissionens sammansättning. Av de 13 utredarna var sju socialdemokrater och en kommunist. Två representerade högerpartiet, en folkpartiet och en bondeförbundet. En angavs som opolitisk företrädare föräldraintressena. Erlander var i början kommissionens ordförande. Sedan han efter Per Albin Hanssons plötsliga död valts till partiledare och blivit statsminister, utsågs hans tidigare statssekreterare Josef Weijne till ordförande, återigen en f d folkskollärare i skolpolitikens centrum. Huvudsekreterare var Stellan Arvidson, även han socialdemokrat och tillsammans med Alva Myrdal den nya skolans ledande ideolog och ivrigaste förespråkare.

1940 års skolutredning hade tvekat om att göra den obligatoriska skolan 8-årig, och majoriteten där ville avskilja elever för högre studier redan efter årskurs 4. I kommissionens betänkande 1948 föreslogs att man skulle ha en 9-årig obligatorisk skolgång och att eleverna skulle hållas samman inte bara under de första sex åren utan även så långt möjligt under det sjunde och åttonde året. Först under det nionde året skulle de delas upp på olika linjer. Därmed skulle bottenkolprogrammet – efter 60 års strider! – vara genomfört ”med råge”. En 9-årig enhetsskola skulle ersätta folkskolan, realskolan och andra motsvarande skolformer. Dessa radikala förslag framlades av kommissionen i full enighet.

En ensidig klassundervisning med ”frågor och svar”-metoden ansågs alltför vara förhärskande. Den måste, skrev kommissionen, i en demokratisk skola ersättas

Kommunerna får statsbidrag för att ge eleverna kostnadsfria skolmåltider.

med metoder som främjade elevernas initiativ och självverksamhet. Därför skulle ”arbetskolmetoder, laborativa metoder, aktivitetspedagogik” tillämpas. Vidare måste undervisningen mera anpassas till elevernas behov och intressen. Inom de sammanhållna klasserna måste man, som det hette, individualisera inom klassens ram.

Så snart betänkandet sänts ut på remiss, bröts enigheten. Läroverkslärarnas organisation blåste till strid och lyckades få över högerpartiet på sin sida. Ändå kunde riksdagen 1950 fatta ett enigt principbeslut. Det skedde genom en kompromiss och till priset av oklarhet. Bådadera var inbakade i en formulering om den försöksverksamhet som kommissionen startat redan året innan och som nu skulle byggas ut och få ökade resurser. I riksdagsbeslutet hette det att enhetsskolan skulle införas ”i

den mån den tillämpade försöksverksamheten ådagalägger lämpligheten”. De tre orden i *den mån* tolkades av reformens motståndare som *endast om* och av reformens anhängare som *på det sätt*. Senare riksdagsbeslut under 1950-talet anslöt till den senare tolkningen.

Jämsides med att reformeringen av skolan utreddes beslöts om olika skolsociala åtgärder för folkskolan. Eleverna fick läroböcker och arbetsmateriel ”i skälig omfattning” kostnadsfritt från 1947. Från den tiden erhöll kommunerna också statsbidrag för att ge eleverna kostnadsfria skolmåltider. Skolhälsovården med läkare, sköterskor och tandläkare byggdes ut under 1940-talet, och under 1950-talet tillkom psykologer, kuratorer och yrkesvägledare. Vidare utvecklades olika former av specialundervisning.